

“UYGUR TÜREYİŞ” EFSANESİ’NDEN HAREKETLE “KIZ KUMU” EFSANESİNDE MİT-RİTÜEL İLİŞKİSİ*

Bilindiği üzere efsanelerin en önemli özelliği, inanç unsurudur. İster belli bir mekâna, ister kişiye, isterse zamana bağlı olsun (bunlardan birkaçını birden de içerebilir) anlatan ve dinleyici tarafından inanılmasıdır. Olağanüstü olaylara, durumları ve insanüstü güçlere bağlı olarak anlatılan efsanelerin kendine özgü bir üslubu olmadığından tür özelliğini kazanmamış olması yanında içeriğindeki olağanüstü gelişimin anlatının sonunu da belirlemesi (Boratav, ss:98-99) de, işin başka bir boyutudur.

Efsanelerin bir bölümünün tarihi olayları ve kişileri içermesi ise araştırmacıların söz konusu anlatıları gerçeğe yakınlık bağlamında değerlendirmelerine ve tarihle olan ilişkisine dikkat çekmelerine yol açmıştır (Çobanoğlu I, s: 14). Efsanelerin sadece geçmiş zamanı değil şimdiden ve gelecekte bahsedilenleri de olup bu yönüyle çok geniş bir zamana yayıldıkları, ortadadır (Bayat, s: 112; Boratav, ss: 100-107). Nitekim ilk efsanelerimiz, mit şeklinde olup yerini kahramanlık, oluşum ve dönüşüm efsanelerine bırakmıştır (Bayat, s:112).

Efsanelerimizin bir kısmı ise “gezgin efsane” özelliğine sahip olup aynı anlatımın farklı yerlere bağlı olarak da anlatılanları (Çobanoğlu II, s:6) ve çok eski dönemleri anlatan mitlerin kalıntıları görünümündedir.

Makalemizin konusu da bu doğrultuda olup Uygur Türeyiş Efsanesi’nin kalıntısı durumunda olan ve Marmaris’in Orhaniye yöresine ait “Kız Kumu Efsanesi” ile benzer hikâyeye içeren “Kız Kalesi”

* Prof. Dr. Nerin YAYIN, Mehmet Yardımcı’ya Armağan, İzmir 2012,ss. 389-392.

ve “Kız Kulesi” efsanelerinin mitleşme süreçlerini değerlendirmektedir.

Uygur Türeyiş Efsanesi, kısaca şöyledir: Eski Kun yabgularından birinin iki güzel kızı vardır. O kadar güzellerdir ki Kun yabgusu, onların insanlarla evlendirilmek üzere yaratılmış olduklarına inanmamakta; ancak tanrılarla evlenebileceklerini düşünmektedirler. Bu sebeple ülkesinin kuzey tarafında yüksek bir kule yaptırarak kızlarını bu kuleye kapatır ve gelip kızlarıyla evlenmeleri için tanrıya dua edip yalvarmaya başlar.

Bu sırada ihtiyar bir erkek kurt kulenin çevresinde gece-gündüz durmadan dolaşmakta; uluyarak kuleyi gözlemektedir. Nihayet kulenin dibine kendisine bir in yapar. Kızların küçüğü ise uzun zamandır bu kuleyi gözetleyen bu kurdun, babalarının vaat ettiği tanrı olduğunu düşünerek ablasıyla birlikte kuleden inerler ve onunla birleşirler. Sesleri kurt sesine benzeyen Dokuz Oğuzlar, bu birleşmeden türemiştir (Atsız, s:30).

Marmaris’in Orhaniye beldesi turizmüne hizmet eden “Kız Kumu Efsanesi” ise iki şekilde anlatılmaktadır: Çok eski zamanlarda çok zengin bir adamın güzeller güzeli bir kızı vardır. Yüzünü görenin âşık olduğu bu kız, günün birinde bir çobana gönül verir. Bunu duyan baba çok kızar ve evlenmelerini engellemek için denizin ortasına yaptırdığı bir kuleye kızını hapseder. Ne çoban, ne de kız birbirlerine ulaşamadıklarından dolayı uykuyu terk etmişlerdir. Nihayet kız, eteğine doldurduğu kumları denize dökerek sevgilisiyle görüşmeye başlarsa da durumu fark eden babası tarafından her ikisi de öldürülür.

Bugün, Orhaniye’ye gelen herkes ayakkabılarını çıkararak o kumu bir boydan öbür boya yürüyerek geçer; olayı yâdederler. “(Bu efsanenin diğer anlatması konumuzla ilgisi olmadığından incelemeye alınmamıştır(Bkz: Önal, s:227).

Az çok değişiklikle Antalya'da "Kız Kalesi" (Sakaoğlu, ss: 148-149), İstanbul'da "Kız Kulesi" ile ilgili olarak da anlatılan ve kökü çok eskilere dayanan bu iki gezgin efsaneyi de göz önüne alarak "Kız Kumu" efsanesini mit-ritüel bağlamında değerlendirecek olursak:

1- Her şeyden önce "Kız Kalesi", "Kız Kulesi" ve "Kız Kumu" efsaneleri birer gezgin efsane olup üç farklı yerde, iki farklı sebebe bağlı olarak "kuleye kapatılma", "ölümden kurtulamayan genç ve güzel bir kız", "zengin-varlıklı bir baba" motiflerini içermektedir. Bir farkla ki "Kız Kalesi" ve "Kız Kulesi" efsanelerinde "ölümden korunmak için kuleye kapatılan genç kız" motifi "Kız Kumu" nda yerini "sevgilisinden uzaklaştırılmak için kuleye hapsedilen genç kız"a bırakmıştır.

2- "Kız Kumu", "Kız Kalesi" ve "Kız Kulesi" efsanelerinin üçünün kaynağı da yukarıda kısa bir özetini verdiğimiz Uygurlara ait Türeyiş Efsanesi'dir. Çünkü "kuleye kapatılan güzel kız" (ya da kızlar) ile "toplumun üst tabakasına mensup baba" motifi, Anadolu'daki söz konusu üç efsanede de yaşamaktadır.

3-Uygur Türeyiş Efsanesi, teşekkül ettiği dönem göz önüne alınacak olursa, bir mittir; bir türeyiş mitidir. Oysa söz konusu üç Anadolu efsanesi günümüze yakın zamanlarda ortaya çıkmış, üç ayrı yere bağlı olarak anlatılan efsanelerdir.

4-Araştırmacılara göre "mit", bir ritüele bağlı olan, efsane ile ilgili açıklamayı üstlenen bir anlatıdır. Zaman içinde (birbirinin varyantları hariç) gerek efsanedeki hikayenin, gerekse ritüelinin değişmesi ise, kültürel kimlikle yakından ilgili olup, inanç yönü belirgin bir anlatıdır. Ritüeli yaşatan da "mit" in efsanesidir (Çobanoğlu III, ss:41-55).

Bu bağlamda "Kız Kalesi" ve "Kız Kulesi" anlatmaları sadece birer efsanedirler; ritüelleri yoktur. Kız Kumu efsanesine bağlı olarak

bölgeyi ziyaret edenlerin Kız Kumu boyunca yürüme ritüelinin, söz konusu efsaneye yönelik bir inancı içermediğinden dolayı “Kız Kumu” “mitleşme sürecindeki bir efsane” olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bu yürüyüş, sadece bir yâd etme, hatırlama düşüncesiyle, turistik olarak gerçekleştirilmektedir. Bir başka ifadeyle “Kız Kumu’nda yürüyenin ettiği dua kabul olur, “dilekleri gerçekleşir” gibi bir inanç yoktur.

5-“Kız Kumu” efsanelerin mite dönüşmesini göstermesi açısından da son derece önemlidir. Bir dönem Raglan’ın “Önce ritüel ortaya çıkmıştır ; efsanesi ise söz konusu ritüeli açıklamak üzere sonradan yazılmış veya yaratılmıştır” (Çobanoğlu III, ss:163-166) şeklindeki, özellikle bizde hiç kabul görmeyen tezinin yanlışlığını (Köse, s:43; Oğuz, ss:2-6) bir kere daha ortaya koyan bu duruma göre “Kız Kumu” efsanesi en az bir asırdır bilinmektedir. “Kız Kumu” ndan yürüme ise daha yakın bir zamanda, 1957 depremini takip eden yapılanma ile Marmaris ve çevresinin turizme açılmasından sonra ortaya çıkmıştır.

6-Mitoloji araştırmacılarına göre “Rit” bir efsaneye bağlı ritüelin, tören havasında, topluca gerçekleştirilen bir uygulamadır. Bir başka ifadeyle “rit” bir tören, bir ayin beraberinde uygulanan ritüeller ile “rit” bu ritüelleri açıklayan efsanedir (Bayat, s:78).Bu yönüyle bir tiyatro oyunu gibi toplumu etkileyen, ona yön ve düzen veren bir özelliğe sahiptir.(Şahin, ss:541-568)

Bu bağlamda “Kız Kumu” efsanesi söz konusu bölgede topluca yürünmesi düşünülecek olursa bir “ rit” tir. Ancak 4 nolu maddede de belirtildiği üzere bu toplu yürüyüş bir efsaneye bağlı olmakla birlikte “Kız Kumu’nda yürüyenin dileği kabul olur” türünden bir inancı barındırmaktadır. Bu anlamda Kız Kumu’nu “ritleşme sürecinde bir efsane” şeklinde değerlendirmemiz gerekir. Eminiz ki “Kız Kumu”

efsanesi, temelinde bir dua ya da bedduayı barındırmaya başladığı anda hem "mit" hem de "rit" halini alacaktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki "Kız Kumu Efsanesi" kaynağı Uygur Türeyiş efsanelerinden birine dayanan, "mit"lerin ve "rit"lerin oluşumu bağlamında son derece dikkat çekici ve bu oluşumları açıklayıcı bir özelliğe sahiptir.

KAYNAKÇA

- BORATAV, Pertev Naili 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı (5. Baskı)
1988 İstanbul: Gerçek Yayınevi, 100
Soruda Dizisi:13
- ÇOBANOĞLU, Özkul I Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk
İnançları 2003, Ankara:
- BAYAT, Fuzuli Mitolojiye Giriş 2007, İstanbul: Ötüken
Neşriyat Yayın Nu:699 Kültür Servisi:346
(Çorum,2005)
- ÇOBANOĞLU, Özkul II Türk Folklorunda Otostoplu Hayalet Kız
Efsanesi:2009 Türk Bilig S:6, ss:41-55
- ATSIZ, Nihal Türk Edebiyatı Tarihi İstanbul:1943
- ÖNAL, M. Naci Muğla Efsaneleri 2003, Muğla : Muğla
Üniversitesi Yayınları:39 Rektörlük
Yayınları:23
- SAKAOĞLU, Saim 101 Anadolu Efsanesi 2008, Ankara: Akçağ
Yayınları:481, Kaynak Eserler:145
- ÇOBANOĞLU, Özkul III Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma
Yöntemleri Tarihine Giriş 2005. Ankara:
Akçağ yayınları:310, Folkloristik Dizisi:1
- KÖSE, Nerin "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı

ve Kocacaş” Milli Folklor 1999, C:6, s:43

OĞUZ, M. Öcal

“Lord Raglan’ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Boğaç Han” Milli Folklor 1998, C:5, s:40, ss:2-6

ŞAHİN, İlkay

“Kutlu Bir Oyun” Gazi Türkiyat, Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi, Necmettin Hacıeminoğlu özel Sayısı Gazi Üniversitesi, Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi S:5, ss:541-568